

The background of the image is a black field filled with numerous thin, bright green lines. These lines are arranged in a way that creates a strong sense of perspective and depth, resembling a tunnel or a vortex. The lines are most densely packed in the center and curve around a central point, drawing the viewer's eye into the distance. The overall effect is dynamic and futuristic.

**DIGITALNA PRAVA
I SLOBODE U DOBA
TEHNOLOŠKE
TRANSFORMACIJE**

DIGITALNA PRAVA I SLOBODE U DOBA TEHNOLOŠKE TRANSFORMACIJE

Banja Luka, jun 2025.

NASLOV: Digitalna prava i slobode u doba tehnološke transformacije

AUTOR: Filip Novaković

UREDNIKA: Dragana Dardić

DIZAJN: Dajan Špirić

IZDAVAČ: Kuća ljudskih prava Banjaluka / Helsinški parlament građana Banjaluka

Kingdom of the Netherlands

Publikacija je pripremljena u sklopu projekta kojeg finansira Vlada Kraljevine Nizozemske kroz MATRA program. Sadržaj publikacije „Digitalna prava i slobode u doba tehnološke transformacije“ odgovornost je Helsinškog parlamenta građana Banja Luka i ne mora nužno odražavati stavove Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske.

SADRŽAJ

I – Uvod.....	1
II – Osnovni pojmovi i klasifikacija.....	5
III – Ljudska prava i internet.....	9
IV – Pravno prepoznavanje digitalnih prava.....	16
V – Relevantno pravo u kontekstu Bosne i Hercegovine.....	23
VI – Gdje je tu Bosna i Hercegovina?.....	30
VII – Zaključak i preporuke.....	34

I - UVOD

Brza i sveobuhvatna evolucija digitalnih tehnologija temeljno je preoblikovala društveni, politički, pravni i ekonomski pejzaž 21. stoljeća. Internet i digitalne platforme postali su ključni elementi savremenog života, transformišući način na koji pojedinci komuniciraju, pristupaju informacijama, izražavaju mišljenja, učestvuju u demokratskim procesima i ostvaruju pristup javnim uslugama.¹ Kako se ova transformacija ubrzava, postaje sve važnije osigurati da se osnovna ljudska i građanska prava i slobode očuvaju i zaštite i u digitalnom prostoru. Koncept digitalnih prava – proširenje univerzalno priznatih ljudskih prava na okruženje koje je posredovano digitalnim tehnologijama – postaje centralna tema savremenog upravljanja (javne uprave), prava i javne politike.

Digitalna prava obuhvataju širok spektar prava i zaštita, uključujući – ali ne ograničavajući se na – pravo na privatnost i zaštitu ličnih podataka, slobodu izražavanja i pristup informacijama, slobodu okupljanja i udruživanja na internetu, zaštitu od nadzora i cenzure, te pravo na nediskriminaciju i digitalnu uključenost. Ova prava proizlaze iz međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima i predstavljaju temelj funkcionisanja demokratskih društava i zaštite ljudskog dostojanstva u digitalnom dobu.

Zaštita i promocija digitalnih prava nije isključivo tehničko pitanje – ona je u suštini pitanje vladavine prava, demokratije i odgovornosti.² Digitalna prava ne predstavljaju novi skup prava, već nužno reafirmisanje i prilagođavanje postojećih prava u kontekstu novih tehnologija i digitalne infrastrukture. Evropski sud za ljudska prava, Sud pravde Evropske unije i druga međunarodna tijela počeli su da definišu granice digitalnih prava kroz svoju praksu. Ipak, brzina razvoja digitalnih tehnologija često nadmašuje sposobnost zakonodavnih i regulatornih odgovora, stvarajući pravne sive zone i ostavljajući pojedince nezaštićenim pred povredama prava.

1 Lucchi, N. (2011). Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for the Freedom of Expression, *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 19(3)/2011, 646.

2 Reykjavík Declaration of Heads of State and Government, Reykjavík Summit – 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe, 16-17 May 2023.

Istovremeno, digitalne tehnologije pružaju ogroman potencijal za unapređenje socijalnih i ekonomskih prava, jačanje uprave i podsticanje inovacija. E-uprava, digitalno obrazovanje, telemedicina, *online* učešće građana i pametna infrastruktura mogu doprinijeti većoj transparentnosti, efikasnosti i inkluziji. Međutim, ukoliko nisu zasnovane na snažnim pravnim zaštitama i etičkim standardima, iste te tehnologije mogu produbiti nejednakosti, omogućiti autoritarne prakse i učvrstiti postojeće strukturne nepravde. U tom kontekstu, potreba za sveobuhvatnim okvirom digitalnih prava postaje sve hitnija, naročito za države u tranziciji poput Bosne i Hercegovine.

Kao zemlja sa složenom ustavnom strukturom, postkonfliktnim naslijeđem i neujednačenim institucionalnim kapacitetima, Bosna i Hercegovina se suočava s brojnim izazovima u usklađivanju svojih zakonskih i političkih okvira sa evropskim i međunarodnim standardima u oblasti digitalnih prava. Iako je potpisnica ključnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, Bosna i Hercegovina još uvijek nije razvila koherentnu strategiju zaštite ljudskih prava u digitalnom prostoru.

Trenutno je pravni okvir koji reguliše digitalna prava u Bosni i Hercegovini fragmentiran. Zakon o zaštiti ličnih podataka,³ koji bi trebao predstavljati osnovu zaštite privatnosti, tek je nedavno usklađen sa Opštom uredbom o zaštiti podataka (*General Data Protection Regulation* – GDPR) Evropske unije. Kapacitet Agencije za zaštitu ličnih podataka je ograničen, s obzirom na prošireni mandat ovog tijela. Također, Zakon o komunikacijama,⁴ koji je u nadležnosti Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), samo djelimično obuhvata pitanja internetskog upravljanja i ne sadrži eksplicitne odredbe o zaštiti digitalnih sloboda.

Situaciju dodatno komplikuje fragmentirana federalistička i administrativna struktura Bosne i Hercegovina, koja se sastoji od dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska), Brčko distrikta i deset kantona. Svaki nivo vlasti može usvajati vlastite politike

3 Zakon o zaštiti ličnih podataka, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 12/2025.

4 Zakon o komunikacijama, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 33/2002, 31/2003, 75/2006, 50/2008 – dr. zakon, 32/2010 i 98/2012.

i propise, što često dovodi do neusklađenosti i pravne nesigurnosti. Kao posljedica, uživanje digitalnih prava može znatno varirati u zavisnosti od geografskog položaja i institucionalne efikasnosti, čime se narušava princip jednakosti pred zakonom.

Osim toga, sloboda izražavanja i pristup informacijama u digitalnom prostoru sve su više pod pritiskom. Iako internet u Bosni i Hercegovini ostaje relativno slobodan u poređenju s nekim državama u regionu i svijetu, rastuće su zabrinutosti zbog korištenja rekriminalizacije klevete, prijetnji upućenih novinarima i *online* aktivistima, te političkog uticaja na rad medija. Društvene mreže, iako omogućavaju javnu debatu, sve češće postaju platforme za govor mržnje, dezinformacije i *online* uznemiravanje.

Još jedan važan izazov je digitalni jaz – nejednak pristup digitalnim tehnologijama i internetu. U Bosni i Hercegovini i dalje postoje izražene razlike između urbanih i ruralnih sredina, kao i između različitih društveno-ekonomskih grupa. Starije osobe, osobe s invaliditetom i stanovništvo u udaljenim područjima često se suočavaju sa značajnim preprekama za digitalnu uključenost. Ovo ne samo da im ograničava pristup informacijama i uslugama, već i sputava njihovo puno učešće u građanskom i političkom životu. Uprkos određenim naporima da se proširi digitalna infrastruktura, potrebno je dodatno djelovanje kako bi se osiguralo da niko ne bude isključen iz digitalne tranzicije.

Također, nove tehnologije kao što su umjetna inteligencija (*Artificial Intelligence*), biometrijski nadzor i algoritamski sistemi odlučivanja sve više se primjenjuju u javnom i privatnom sektoru, često bez odgovarajućih regulatornih okvira. Ove tehnologije, ako se koriste bez adekvatnih zaštitnih mjera, mogu ozbiljno ugroziti pravo na privatnost, pravično suđenje i zaštitu od diskriminacije. Na primjer, upotreba tehnologije za prepoznavanje lica u javnim prostorima, automatsko profilisanje građana ili algoritamske metode prediktivne bezbjednosti mogu rezultirati ozbiljnim povredama prava ukoliko nisu podvrgnute strogoj procjeni uticaja na ljudska prava i transparentnom nadzoru.

U svjetlu navedenog, svrha ovog *policy papera* je dvostruka: prvo, da pruži detaljnu analizu normativnog i institucionalnog okvira koji uređuje digitalna prava u Bosni i Hercegovini; i drugo, da ponudi

preporuke zasnovane na dokazima, s ciljem usklađivanja domaće prakse s međunarodnim standardima i osiguranja efektivne zaštite digitalnih prava u praksi. Ovaj dokument se temelji na multidisciplinarnoj metodologiji, kombinujući pravnu analizu, uporednu praksu, standarde ljudskih prava, istraživanja o tehnologiji i javne politike. On objedinjuje normativne ocjene i praktične uvide, s ciljem promoviranja pristupa digitalnoj transformaciji koji je zasnovan na ljudskim pravima. Posebna pažnja posvećena je Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (EKLjP) i praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLjP), kao i razvoju standarda Vijeća Evrope, Evropske unije i relevantnih tijela Ujedinjenih nacija.

Analiza polazi od stava da digitalna prava nisu samo tehničko ili regulatorno pitanje, već pitanje osnovne pravde. Način na koji jedno društvo uređuje svoju digitalnu infrastrukturu odražava njegovu posvećenost demokratskim principima, ljudskom dostojanstvu i odgovornosti vlasti. Za Bosnu i Hercegovinu, razvoj koherentne i sveobuhvatne politike digitalnih prava nije samo pravna obaveza, već i strateška prilika – prilika da se ojačaju demokratske institucije, obnovi povjerenje građana i podupre proces evropskih integracija.

II – OSNOVNI POJMOVI I KLASIFIKACIJA

Digitalna prava odnose se na ljudska i zakonska prava koja omogućavaju pojedincima pristup, korištenje, stvaranje i dijeljenje digitalnog sadržaja, kao i povezivanje putem računara, mobilnih uređaja i telekomunikacijskih mreža.⁵ Ova prava se temelje na već priznatim ljudskim pravima – poput prava na privatnost, slobodu izražavanja i slobodu udruživanja – i sve se češće tumače u kontekstu sveprisutne upotrebe digitalnih tehnologija, a posebno interneta. U nekim pravnim sistemima digitalna prava se poitovjećuju sa pravom na pristup internetu, koje je priznato kao ljudsko pravo.⁶

U brojnim pravnim sistemima danas je pristup internetu formalno priznat kao temeljno pravo, čime se potvrđuje njegova ključna uloga u omogućavanju učešća u savremenom društvu. Pored osnovnih građanskih sloboda, digitalna prava obuhvataju i pravo na obrazovanje, jezičku i kulturnu uključenost, zaštitu potrošača, kao i pravo na korištenje koristi tehnološkog napretka kao dijela šireg razvoja društva. Zaštita ovih prava

5 Ljudska prava su inherentna, neotuđiva prava koja pripadaju svakoj osobi jednostavno time što je ljudsko biće. Ona su univerzalna, nediskriminirajuća i nezavisna o pravnim sistemima, iako ih često priznaju i štite međunarodni i nacionalni izvori prava (međunarodno pisano pravo – konvencije, paktovi, sporazumi, deklaracije, ugovori, međunarodno običajno pravo i opšta pravna načela, ustavi i zakoni država i drugo). Ključne karakteristike ljudskih prava jesu: (1) univerzalnost (primjenjuju se na sve ljude bez obzira na nacionalnost, etničku pripadnost, spol ili drugi status); (2) neotuđivost (ne mogu se oduzeti ili od njih se odreći, osim u specifičnim i opravdanim pravnim okolnostima); (3) nedjeljivost i međuzavisnost (sva ljudska prava – građanska, politička, ekonomska, socijalna, kulturna – međusobno su povezana); (4) moralno utemeljenje (često se temelje na moralnim, filozofskim ili etičkim načelima. npr. dostojanstvo, jednakost). Zakonska prava, s druge strane, su prava koja su dodijeljena i zaštićena određenim pravnim sistemom, kao što su nacionalni ustavi, zakoni, propisi ili sudska praksa. Specifična su za pojedinu jurisdikciju i mogu se uvelike razlikovati od pravnog sistema do pravnog sistema. Ključne karakteristike zakonskih prava jesu: (1) dodijeljena zakonom (postoje jer ih je uspostavila formalna pravna vlast, npr. zakonodavna vlast ili sud); (2) promjenjiva i opoziva (mogu se mijenjati, ograničavati ili ukinuti pravnim postupcima); (3) provediva unutar pravnog sistema (postoje pravni lijekovi za njihovo kršenje unutar određene jurisdikcije). Zakonska prava, na primjer, mogu da budu (i jesu) pravo glasa s 18 godina (u određenoj zemlji); pravo na naknadu za nezaposlenost; pravo na osnivanje korporacije, imovinska prava prema domaćem pravu i tome slično. Izvori zakonski prava mogu da budu nacionalni ustavi, zakoni i podzakonski propisi, sudska praksa (u nekim pravnim sistemima) i tome slično.

6 Lucchi, N. (2011). Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for the Freedom of Expression, *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 19(3)/2011, 676.

od suštinskog je značaja kako bi se osigurala digitalna uključenost, ravnopravan pristup i djelotvorno ostvarivanje prava u digitalnom okruženju.

Definicije ključnih pojmova	
Digitalna prava	<i>Digitalna prava predstavljaju ljudska i zakonska prava koja omogućavaju pojedincima pristup, korištenje, stvaranje i širenje digitalnog sadržaja i usluga. Ova prava također obuhvataju mogućnost povezivanja i korištenja digitalnih uređaja i komunikacijskih mreža, uključujući internet.</i>
Digitalne tehnologije	<i>Digitalne tehnologije odnose se na elektronske alate, sisteme, uređaje i resurse koji generiraju, pohranjuju ili obrađuju podatke, uključujući računare, mobilne uređaje, softver i internet.</i>
Digitalno okruženje	<i>Digitalno okruženje označava ekosistem u kojem se odvijaju digitalne interakcije, uključujući platforme, usluge, infrastrukture i tokove podataka.</i>

Digitalna prava mogu se podijeliti u nekoliko međusobno povezanih kategorija na osnovu njihovih pravnih temelja i funkcionalnog značaja:

Građanska i politička prava u digitalnoj sferi	Pravo na slobodu izražavanja i informacija	<i>Zaštita slobode izražavanja na internetu, pristup informacijama i pravo na primanje i širenje ideja bez miješanja javne vlasti.</i>
	Pravo na privatnost i zaštitu podataka	<i>Zaštita ličnih podataka, komunikacija i digitalnog identiteta od nadzora, zloupotrebe ili neovlaštenog pristupa.</i>
	Sloboda udruživanja i okupljanja	<i>Pravo na organizovanje, mobilizaciju i učestvovanje u kolektivnim aktivnostima putem digitalnih platformi.</i>
Ekonomska, socijalna i kulturna prava	Pravo na obrazovanje	<i>Pravičan pristup digitalnim obrazovnim resursima i tehnologijama.</i>
	Pravo na učešće u kulturnom životu i jezičkoj raznolikosti	<i>Dostupnost digitalnog sadržaja na različitim jezicima i podrška kulturnom izražavanju na mreži.</i>
	Pravo na razvoj i digitalnu inkluziju	<i>Prevazilaženje digitalnog jaza kako bi se osigurale jednake mogućnosti za korištenje tehnološkog napretka.</i>

Prava pristupa i povezanosti	Pravo na pristup internetu	<i>Priznavanje pristupa internetu kao preduslova za ostvarivanje drugih prava u digitalnom kontekstu.</i>
	Pravo na digitalnu pismenost i izgradnju kapaciteta	<i>Mogućnost sticanja i primjene digitalnih vještina za smisleno učešće u društvu.</i>
Potrošačka i korisnička prava	Pravo na sigurno i transparentno korištenje digitalnih usluga	<i>Zaštita od štetnog sadržaja, nepoštenih praksi i netransparentnih algoritama.</i>
	Pravo na kontrolu nad ličnim podacima	<i>Informisani pristanak, prenosivost podataka i mogućnost brisanja ili izmjene ličnih informacija.</i>

III – LJUDSKA PRAVA I INTERNET

Brojna ljudska prava prepoznata su kao relevantna u kontekstu interneta. Među njima se ističu sloboda izražavanja, pravo na privatnost i sloboda udruživanja. Također su identificirana prava na obrazovanje i višejezičnost, prava potrošača te jačanje kapaciteta u okviru prava na razvoj.⁷

Povelja o internet pravima APC-a (*APC Internet Rights Charter*) uspostavljena je od strane Mreža za progresivne komunikacije (*Association for Progressive Communications – APC*) na radionici o internet pravima održanoj u Pragu, u februaru 2001. godine. Ova Povelja se oslanja na Povelju o komunikacijskim pravima naroda i razvija sedam tematskih cjelina: pristup internetu za sve; sloboda izražavanja i udruživanja; pristup znanju, zajedničko učenje i stvaranje – slobodan i otvoren softver i razvoj tehnologije; privatnost, nadzor i enkripcija; upravljanje internetom; te svijest, zaštita i ostvarenje prava.⁸ APC naglašava da je „mogućnost slobodnog dijeljenja informacija i komuniciranja putem interneta ključna za ostvarenje ljudskih prava zagarantovanih Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena“. Povelja APC-a predstavlja jedan od ranih primjera tzv. internetskog zakona o pravima i važan je element digitalnog konstitucionalizma.

U decembru 2003. godine, održan je Svjetski samit o informacionom društvu (*World Summit on the Information Society – WSIS*) pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija (UN). Nakon dugotrajnih pregovora između vlada, poslovnih aktera i predstavnika civilnog društva, usvojena je Deklaracija o principima WSIS-a, kojom se ponovo potvrđuje posvećenost ljudskim pravima:

7 Kim, M. & Choi, D. (2018). Development of Youth Digital Citizenship Scale and Implication for Educational Setting, *Journal of Educational Technology & Society*, 21(1)/2018, 155-171.

8 Benedek, W., Bauer, V. & Kettemann, M. C. (2008). *Internet Governance and the Information Society*. Eleven International Publishing, 39.

Ponovo potvrđujemo univerzalnost, nedjeljivost, međusobnu zavisnost i povezanost svih ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući pravo na razvoj, kako je utvrđeno Bečkom deklaracijom. Također potvrđujemo da su demokratija, održivi razvoj, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda te dobro upravljanje na svim nivoima međusobno povezani i uzajamno se jačaju. Dodatno izražavamo opredijeljenost za jačanje vladavine prava kako u međunarodnim, tako i u nacionalnim okvirima.⁹

Deklaracija WSIS-a posebno naglašava značaj prava na slobodu izražavanja u okviru „Informacionog društva“,¹⁰ navodeći:

Ponovo potvrđujemo, kao temelj Informacionog društva i kako je definirano u članu 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, da svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; to pravo uključuje slobodu da se mišljenja drže bez miješanja i da se informacije i ideje traže, primaju i prenose bez obzira na granice i putem bilo kojeg medija. Komunikacija je osnovni društveni proces, temeljna ljudska potreba i osnova svake društvene organizacije. Ona je centralna za Informaciono društvo. Svako, bilo gdje, treba imati priliku da učestvuje i niko ne smije biti isključen iz koristi koje Informaciono društvo pruža.¹¹

Također, Deklaracija iz 2004. godine priznaje potrebu sprečavanja zloupotrebe informacija i tehnologija u kriminalne svrhe, ali uz puno poštivanje ljudskih prava.¹² Wolfgang Benedek primjećuje da Deklaracija

9 *We reaffirm the universality, indivisibility, interdependence and interrelation of all human rights and fundamental freedoms, including the right to development, as enshrined in the Vienna Declaration. We also reaffirm that democracy, sustainable development, and respect for human rights and fundamental freedoms as well as good governance at all levels are interdependent and mutually reinforcing. We further resolve to strengthen the rule of law in international as in national affairs.*

10 Klang, M. & Murray, A. (2005). *Human Rights in the Digital Age*. Routledge, 1.

11 *We reaffirm, as an essential foundation of the Information Society, and as outlined in Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights, that everyone has the right to freedom of opinion and expression; that this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers. Communication is a fundamental social process, a basic human need and the foundation of all social organisation. It is central to the Information Society. Everyone, everywhere should have the opportunity to participate and no one should be excluded from the benefits of the Information Society offers.*

12 Klang, M. & Murray, A. (2005). *Human Rights in the Digital Age*. Routledge, 2.

WSIS-a sadrži samo ograničene reference na ljudska prava i da ne predviđa konkretne mehanizme niti postupke kojima bi se osiguralo njihovo praktično poštivanje.¹³

Nastojanja da se digitalna prava formalizuju unutar međunarodnih okvira za zaštitu ljudskih prava značajno su evoluirala tokom protekle dvije decenije. Jedna od ranih prekretnica bila je organizacija Forum za dijalog o pravima na internetu, održanog u Rimu u septembru 2007. godine pod okriljem Dinamične koalicije za Povelju o pravima na internetu. Ovaj forum postavio je temelje za širu agendu upravljanja internetom, koja je kulminirala zajedničkom deklaracijom o pravima na internetu, predstavljenom na Forumu za upravljanje internetom (*Internet Governance Forum* – IGF) u Rio de Janeiru u novembru iste godine.

Godinu dana kasnije, na IGF-u u indijskom gradu Hajderabad, dvije ključne koalicije –Dinamična koalicija za ljudska prava na internetu i Koalicija za principe interneta – sjedinile su se u jedinstveno tijelo pod nazivom Dinamična koalicija za prava i principe interneta. Ova nova koalicija oslanjala se na ključne dokumente, poput Povelje o pravima na internetu koju je usvojila Mreža za progresivne komunikacije (APC) i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (*Universal Declaration on Human Rights* – UDHR), kako bi razvila normativni dokument pod nazivom Povelja o ljudskim pravima i principima za internet. Povelja je zvanično predstavljena na IGF-u u Vilniusu 2010. godine, a od tada je prevedena na više jezika i nastavlja služiti kao referentni okvir za upravljanje internetom zasnovano na pravima.

Još jedna značajna inicijativa bila je osnivanje Globalne inicijative za mreže (*Global Network Initiative* – GNI) 29. oktobra 2008. godine, u godini kada se obilježavala 60. godišnjica usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. GNI se temelji na međunarodno priznatom pravnom standardu zaštite slobode izražavanja i prava na privatnost, kako je to utvrđeno u UDHR-u, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR). Inicijativa okuplja široku koaliciju aktera,

13 Benedek, W., Bauer, V. & Kettemann, M. C. (2008). *Internet Governance and the Information Society*. Eleven International Publishing, 36.

uključujući velike tehnološke kompanije (Google, Microsoft, Yahoo), organizacije za ljudska prava (kao što su *Human Rights Watch* i *Electronic Frontier Foundation*), investitore i akademske institucije. Iako je njen dobrovoljni karakter predmet određenih kritika – poput stava za pravno obavezujuće korporativne obaveze u oblasti ljudskih prava – GNI je odigrala ključnu ulogu u promicanju odgovornih praksi u privatnom sektoru.

Razvijanje svijesti o pristupu internetu kao osnovnom ljudskom pravu dodatno je osnaženo izvještajem Specijalnog izvjestioca Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, koji je u maju 2011. godine, u izvještaju podnesenom Vijeću za ljudska prava UN-a, iznio 88 preporuka s ciljem unapređenja digitalnih sloboda. U izvještaju je naglašeno:

Za razliku od bilo kojeg drugog medija, internet omogućava pojedincima da traže, primaju i prenose informacije i ideje svih vrsta, trenutno i uz minimalne troškove, preko nacionalnih granica... Time što značajno proširuje kapacitete pojedinaca da uživaju pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, internet doprinosi ekonomskom, socijalnom i političkom razvoju, te općem napretku čovječanstva.

Posebno je značajno što je Specijalni izvjestilac pozvao države da obezbijede neprekidan pristup internetu, čak i u periodima političkih previranja, potvrđujući njegovu ulogu kao preduslova za ostvarivanje drugih prava. Ovakav pristup dobio je dodatnu potvrdu 2012. godine, kada je Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih nacija formalno proglasilo slobodu interneta ljudskim pravom, čime je učvršćen globalni konsenzus da su digitalna prava sastavni dio ostvarivanja ljudskog dostojanstva i demokratskog učešća u 21. stoljeću.¹⁴

Pravo na slobodu izražavanja u digitalnom okruženju. – Pravo na pristup internetu usko je povezano s temeljnim pravom na slobodu izražavanja, koje obuhvata i slobodu govora. U digitalnoj sferi, ovo pravo dobiva novu dimenziju jer internet omogućava svakom pojedincu da

¹⁴ Carr, M. (2013). Internet freedom, human rights and power, *Australian Journal of International Affairs*, 67(5)/2013, 621-637.

slobodno pristupa informacijama, izražava mišljenja i komunicira bez posredovanja tradicionalnih struktura moći, odnosno miješanja javne vlasti.

Razlikuju se dvije ključne dimenzije interneta: njegov sadržaj i infrastruktura. Dok infrastruktura zahtijeva ulaganja i proaktivnu politiku države, sadržaj bi trebao ostati otvoren i slobodan za sve, bez neopravdanih ograničenja. Upravo cenzura sadržaja na internetu često predstavlja kršenje ljudskih prava, posebno prava na slobodu izražavanja.

Internet je u mnogočemu umanjio monopol države nad informacijama. Svaki građanin može objavljivati sadržaj bez prethodnog odobrenja, što omogućava zaobilaženje zvaničnih kanala i doprinosi demokratskom nadzoru vlasti. Međutim, ova sloboda se nerijetko suočava sa represivnim mjerama vlasti koje u kriznim situacijama pribjegavaju cenzuri ili potpunom gašenju internetskih usluga. Kina i Iran su među državama s najrazvijenijim sistemima cenzure, uključujući „velike firewall“ kojima se blokiraju sadržaji koji ugrožavaju autoritet režima. Građani koji koriste internet za izražavanje neslaganja u tim zemljama često se suočavaju s ozbiljnim posljedicama, uključujući gubitak građanskih sloboda. Za razliku od toga, Sjedinjene Američke Države vrše restrikcije uglavnom u okviru zaštite intelektualne svojine, iako su brojne organizacije civilnog društva, poput *Electronic Frontier Foundation* (EFF), upozorile da zakoni protiv piraterije mogu prerasti u ograničenja slobode izražavanja. Jedan od najupečatljivijih primjera kršenja prava na slobodu izražavanja bio je tokom Arapskog proljeća u Egiptu 2011. godine, kada je režim Hosnija Mubaraka više puta ugasio pristup internetu kako bi suzbio masovne proteste. Iako je prekid trajao samo nekoliko dana, mnogi su ga povezali sa porastom broja žrtava jer su osnovne usluge, poput hitne pomoći, bile nedostupne. Kao odgovor, Google i Twitter su razvili servis koji je omogućio korisnicima da glasovnim porukama šalju tweetove.

U izvještaju za OSCE, prof. Yaman Akdeniz ističe da se pravo na slobodu izražavanja mora proširiti i na digitalne tehnologije. Svako ograničenje tog prava mora biti u skladu s međunarodnim standardima, proporcionalno i u javnom interesu. Poseban naglasak stavljen je na potrebu da ugrožene grupe, uključujući djecu i digitalno nepismene,

dobiju podršku kroz programe pristupačnosti i digitalne pismenosti.¹⁵

Pravo na razvoj. – Pravo na razvoj, kao pravo treće generacije ljudskih prava, priznato je u okviru Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.¹⁶ Internet ima ključnu ulogu u ostvarivanju ovog prava, omogućavajući pojedincima i zajednicama u razvoju pristup ekonomskim, obrazovnim i društvenim resursima. Mobilne tehnologije i pristup internetu dokazano doprinose ekonomskom osnaživanju u državama u razvoju. Na primjer, pristup internetu omogućava korištenje finansijskih usluga, kao što su štedni računi i *online* transakcije, što ranije nije bilo dostupno velikom dijelu stanovništva. U svom izvještaju iz 2011. godine pred Vijećem za ljudska prava UN-a, Specijalni izvjestilac Frank La Rue ističe da bez pristupa internetu marginalizirane zajednice ostaju zarobljene u nerazvijenosti, što produbljuje društvenu i ekonomsku nejednakost. On je pozvao države da obezbijede univerzalni pristup internetu, na isti način kako garantuju pristup osnovnim uslugama poput vode i električne energije. Organizacija *A Human Right* procijenila je da je 2012. godine čak 4,6 milijardi ljudi širom svijeta bilo bez pristupa internetu. Njihova analiza pokazala je da povećanje pristupa internetu za samo 10% može rezultirati rastom BDP-a za 1,28–2,5% u zemljama u razvoju.¹⁷

Pravo na slobodu okupljanja u digitalnom dobu. – Tradicionalno, pravo na slobodu mirnog okupljanja podrazumijevalo je fizička javna okupljanja, poput protesta na trgovima. Danas, međutim, digitalni prostor – kako je istakla bivša državna sekretarka SAD Hillary Clinton – postaje „javni trg 21. stoljeća“. Internet i društvene mreže postali su ključni alati za organizaciju protesta, izražavanje solidarnosti i kolektivno djelovanje. Mogućnost potpisivanja online peticija ili organizacije događaja putem društvenih mreža povećala je vidljivost građanskih inicijativa, ali i donijela nove rizike, uključujući hapšenja zbog digitalnog aktivizma. Bez uloge interneta, pokreti poput Arapskog proljeća ili Occupy pokreta vjerovatno

15 Freedom of Expression on the Internet – A study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in OSCE participating States, Organization for Security and Co-operation in Europe, 15 December 2011, Available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/f/80723.pdf> (05.06.2025).

16 United Nations General Assembly, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, A/HRC/17/27, 16 May 2011.

17 A Human Right, Available at: <https://ahumanright.org/> (05.06.2025).

ne bi dosegнули isti intenzitet i mobilizaciju. Internet je omogućio brzu i masovnu komunikaciju, presudnu za koordinaciju demonstracija. Novinarski kolektivi povezane sa pokretom Occupy jasno su istakle: „Pristup otvorenim komunikacijskim platformama je ključan za evoluciju i opstanak ljudske vrste“.

IV – PRAVNO PREPOZNAVANJE DIGITALNIH PRAVA

Sve veći broj država i međunarodnih organizacija prepoznaje digitalna prava kao sastavni dio savremenog demokratskog društva. Ove pravne i političke inicijative potvrđuju promjenu paradigme prema kojoj pristup internetu i digitalno učešće nisu privilegije, već osnovna ljudska prava. U nastavku su predstavljeni ključni primjeri ove tendencije:

Jurisdikcija	Objašnjenje	Izvor
Ujedinjene nacije	Ujedinjene nacije su usvojile rezoluciju kojom ponovno potvrđuju da ljudska prava izvan mreže moraju biti zaštićena i na internetu, posebno pravo na slobodu izražavanja, bez obzira na granice i putem bilo kojeg medija.	The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, United Nations General Assembly, A/HRC/32/L.20
Evropska unija	Godine 2023. Evropska unija usvojila je Deklaraciju o digitalnim pravima	European Declaration on Digital Rights and Principles, The European Parliament, Official Journal of the European Union, C 23/1, 23.1.2023.

Kostarika	U presudi od 30. jula 2010. godine, Vrhovni sud Kostarike proglasio je pristup digitalnim tehnologijama – posebno internetu – osnovnim ljudskim pravom. Sud je naglasio da je internet ključan alat za obrazovanje, komunikaciju i učešće u demokratskim procesima.	Supreme Court of Costa Rica No. 12790, 30 July 2010
Estonija	Još 2000. godine, estonski parlament pokrenuo je sveobuhvatan program za proširenje pristupa internetu u ruralnim područjima, tvrdeći da je digitalna povezanost neophodna za život u 21. stoljeću. Estonija je time postala globalni predvodnik u digitalnom upravljanju i e-demokratiji.	Electronic Communications Act, as Amended, 01.07.2015

Finska	Finska je bila prva zemlja koja je zakonski garantovala pravo na pristup internetu. Od jula 2010. godine, svi građani morali su imati pristup internetu brzinom od najmanje 1 Mbit/s, dok je do 2015. godine taj prag podignut na 100 Mbit/s. Time je digitalna povezanost prepoznata kao javno dobro.	Decree of the Ministry of Transport and Communications on the minimum rate of a functional Internet access as a universal service (732/2009)
Francuska	U junu 2009. godine, Ustavno vijeće Francuske donijelo je odluku kojom se pristup internetu proglašava osnovnim ljudskim pravom. Odluka je poništila ključne odredbe tzv. HADOPI zakona, koji je omogućavao isključenje korisnika sa mreže bez sudske odluke. Ova presuda je potvrdila da svako ograničenje digitalnih prava mora proći strogu pravnu kontrolu.	Constitutional Council, Decision no. 2009-580 DC of 10 June 2009

Grčka	Ustav Grčke, u članu 5A, jasno propisuje pravo svih osoba da učestvuju u informacionom društvu, te obavezu države da olakša proizvodnju, razmjenu i pristup elektronski prenesenim informacijama. Ova ustavna odredba čini Grčku jednom od rijetkih zemalja koje eksplicitno garantuju digitalna prava.	The Constitution of Greece, Revised by Resolution of November 25, 2019 of the IXth Revisionary Parliament
Španija	Od 2011. godine, nacionalni telekom operater Telefónica, kao nosilac obaveze univerzalnog servisa, dužan je da omogući pristup internetu brzinom od najmanje 1 Mbit/s, po „razumnim cijenama“ u cijeloj zemlji. Time je Španija digitalni pristup učinila dijelom osnovne usluge dostupne svim građanima.	Spain govt to guarantee legal right to broadband, By Reuters, November 17, 2009

Portugal	Član 35. Portugalskog Ustava štiti prava pojedinaca u vezi s osobnim podacima i korištenjem računara. Zajamčen je slobodan pristup javnim računarskim mrežama, a pravila za zaštitu podataka i međunarodni tok podataka definirana su zakonom.	Portugal's Constitution of 1976 with Amendments through 2005
Sjedinjene Američke Države	Iako SAD još uvijek nisu pravno priznali pravo na pristup internetu, pitanje digitalnih prava sve više dolazi u fokus javnosti. Organizacija Electronic Frontier Foundation (EFF) je 2012. godine kritikovala vlasti zbog tvrdnje da korisnici gube vlasništvo nad podacima koji su pohranjeni na cloud servisima, u kontekstu pravnog postupka protiv servisa Megaupload. Ovaj slučaj ukazao je na nedostatak jasnih pravnih garancija za zaštitu digitalne imovine i privatnosti.	Megaupload and the Government's Attack on Cloud Computing, by Cindy Cohn and Julie Samuels, October 31, 2012

Meksiko	Član 6. Meksičkog Ustava garantira pravo na slobodu izražavanja i pristup informacijama, uključujući i one u digitalnoj domeni. Uravnotežuje ta prava s potrebom zaštite morala, privatnosti, prava trećih strana, javnog reda i nacionalne sigurnosti.	Mexico's Constitution of 1917 with Amendments through 2015
Brazil	Brazil u posebnom zakonu utvrđuje načela, jamstva, prava i obveze za korištenje interneta u Brazilu i daje smjernice za djelovanje tijela javnim vlasti u tom pogledu. Disciplina korištenja interneta u Brazilu temelji se na poštivanju slobode izražavanja, kao i na: priznavanju globalnih razmjera mreže; ljudskim pravima, razvoju osobnosti i ostvarivanju građanstva u digitalnim medijima; pluralizmu i raznolikosti; otvorenosti i suradnji; slobodnom preduzetništvu, slobodnoj konkurenciji i zaštiti potrošača; i društvenoj svrsi mreže.	Marco Civil Law of the Internet in Brazil, Law No. 12.965, April 23 2014

Ovi primjeri ilustriraju različite pristupe u pravnom prepoznavanju, priznavanju i zaštiti digitalnih prava. Bilo da se radi o ustavnim odredbama, sudskim presudama ili regulatornim mjerama, jasno je da države sve više prepoznaju da puno učešće u savremenom društvu zahtijeva siguran, pristupačan i jednak digitalni pristup. Ujedinjeni globalni stav potvrđuje da pristup internetu i digitalna uključenost nisu luksuz, već osnovni preduslovi za ostvarivanje ljudskih prava i demokratskog učešća u 21. stoljeću.

V – RELEVANTNO PRAVO U KONTEKSTU BOSNE I HERCEGOVINE

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; to pravo uključuje slobodu da se ima mišljenje bez miješanja i da se traže, primaju i šire informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 20.

Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.

Član 26.

Obrazovanje treba biti usmjereno ka potpunom razvoju ljudske ličnosti i jačanju poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda.

MEĐUNARODNI PAKT O GRAĐANSKIM I POLITIČKIM PRAVIMA

Član 18.

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti...

Član 19.

1. Svako ima pravo imati vlastito mišljenje bez uplitanja.

2. Svako ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo uključuje slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno ili tiskano, u obliku umjetnosti ili putem bilo kojeg drugog medija po svom izboru...

Član 21.

Priznaje se pravo na mirno okupljanje. Na ostvarivanje ovog prava ne smiju se postavljati nikakva ograničenja osim onih nametnutih u skladu sa zakonom i koja su nužna u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, javnog reda, zaštite javnog zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Član 22.

1. Svatko ima pravo na slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo osnivanja sindikata i učlanjivanja u njih radi zaštite svojih interesa...

MEĐUNARODNI PAKT O EKONOMSKIM, SOCIJALNIM I KULTURNIM PRAVIMA

Član 13.

1. Države stranke ovog Pakta priznaju pravo svakoga na obrazovanje...

KONVENCIJA O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Član 10.

Države stranke poduzet će sve odgovarajuće mjere za uklanjanje diskriminacije žena kako bi im osigurale jednaka prava s muškarcima u području obrazovanja, a posebno kako bi osigurale, na temelju ravnopravnosti muškaraca i žena...

Član 14.

...

(d) Sticanje svih vrsta osposobljavanja i obrazovanja, formalnog i neformalnog, uključujući ono koje se odnosi na funkcionalnu pismenost, kao i, između ostalog, korištenje svih usluga u zajednici i proširenja znanja, kako bi povećali svoju tehničku vještinu...

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Član 9.

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala...

Član 10.

Sloboda izražavanja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice...

Član 11.

Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja s drugima, uključujući i pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima zbog zaštite svojih interesa...

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA – PROTOKOL BR. 1 UZ EVROPSKU KONVENCIJU

Član 2.

Pravo na obrazovanje

Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje...

POVELJA EVROPSKE UNIJE O OSNOVNIM PRAVIMA

Član 8.

Zaštita osobnih podataka

1. Svako ima pravo na zaštitu osobnih podataka koji se na njega ili nju odnose...

Član 10.

Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

1. Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi...

Član 11.

Sloboda izražavanja i informiranja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja te primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti i bez obzira na granice.

2. Poštuju se sloboda i pluralizam medija.

Član 12.

Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja na svim razinama, osobito kad je riječ o političkim, sindikalnim i građanskim pitanjima, što podrazumijeva i pravo svakoga na osnivanje sindikata i pristupanje njima radi zaštite svojih interesa...

Član 13.

Sloboda umjetnosti i nauke

Umjetnost i naučno istraživanje slobodni su. Poštuje se akademska sloboda.

Član 14.

Pravo na obrazovanje

1. Svatko ima pravo na obrazovanje i na pristup strukovnom i trajnom osposobljavanju.

USTAV BOSNE I HERCEGOVINE

Član II

Ljudska prava i osnovne slobode

1. Ljudska prava

Bosna i Hercegovina i oba entiteta će obezbijediti najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda...

2. Međunarodni standardi

Prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.

3. Katalog prava

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i osnovne slobode iz stava 2 ovog člana, a ona obuhvataju:

...

f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.

g) Slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti.

h) Slobodu izražavanja.

i) Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja.

...

l) Pravo na obrazovanje.

...

Aneks I

Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini

...

7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i opcionim protokolima (1966 i 1989)

8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)

9. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979)

...

ZAKON O ZAŠTITI LIČNIH PODATAKA

Član 7

(Principi obrade ličnog podatka)

(1) Principi obrade ličnog podatka su:

a) zakonitost, pravičnost i transparentnost, u odnosu na nosioca podataka;

b) ograničenje svrhe...

c) smanjenje obima podataka...

d) tačnost...

e) ograničenje čuvanja...

f) cjelovitost i povjerljivost...

(2) Princip pouzdanosti...

ZAKON O KOMUNIKACIJAMA

Član 12

Univerzalne telekomunikacione usluge

1. Univerzalne telekomunikacione usluge su najmanji obim telekomunikacionih usluga koji je dostupan cijeloj javnosti po pristupačnoj cijeni na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine...

VI – GDJE JE TU BOSNA I HERCEGOVINA?

Digitalna prava, kao produžetak osnovnih ljudskih prava u digitalnom okruženju, postaju sve važniji segment savremenih demokratskih društava. U kontekstu Bosne i Hercegovine, digitalna prava predstavljaju izazov koji se razvija sporijim tempom u odnosu na zemlje članice Evropske unije. Iako su određeni koraci poduzeti u pogledu razvoja digitalne infrastrukture i zakonodavstva koje se odnosi na pristup informacijama, zaštitu podataka i slobodu izražavanja, opšti okvir za zaštitu digitalnih prava u Bosni i Hercegovini i dalje ostaje fragmentiran, nedovoljno implementiran i bez jasne strateške vizije.

U Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoji sveobuhvatna strategija digitalnih prava koja bi obuhvatila ključna pitanja poput prava na pristup internetu, zaštitu privatnosti, digitalnu sigurnost, slobodu izražavanja na internetu, digitalnu pismenost, te jednak pristup digitalnim uslugama. Iako se pojedini aspekti digitalnih prava prepoznaju u zakonima o zaštiti ličnih podataka, slobodi pristupa informacijama i slobodi izražavanja, praksa ukazuje na ozbiljne izazove u njihovoj provedbi. Regulativa je dodatno usložnjena zbog složenog ustavnog ustroja Bosne i Hercegovine, gdje entiteti i kantoni često imaju vlastite zakone i nadležnosti, što stvara pravnu nesigurnost i otežava efikasnu zaštitu digitalnih prava građana.

Pravo na pristup internetu, koje se u razvijenim zemljama sve češće prepoznaje kao osnovno ljudsko pravo, u Bosni i Hercegovini još uvijek nije eksplicitno regulisano niti zakonski zagarantovano. Iako je penetracija interneta u gradskim područjima značajna, ruralne sredine i marginalizovane grupe često ostaju isključene iz digitalnog svijeta, što stvara digitalni jaz i dodatno produbljuje socijalne i ekonomske nejednakosti. Niti entitetski niti državni nivo vlasti nisu usvojili obavezujuće politike koje bi garantovale univerzalan, pristupačan i siguran pristup internetu svim građanima (iako član 12. Zakona o komunikacijama propisuje da se mora osigurati minimalan obim pristupa telekomunikacionim uslugama). Postojeći programi digitalizacije, uključujući e-upravu i digitalne servise, često su sporadični, neujednačeni i uslovljeni vanjskim donatorskim sredstvima.

Zaštita privatnosti i ličnih podataka je nominalno regulisana

Zakonom o zaštiti ličnih podataka, kojim upravlja Agencija za zaštitu ličnih podataka. Međutim, kapaciteti ove institucije su ograničeni, a nivo svijesti među građanima o njihovim pravima u digitalnom prostoru veoma nizak. Korištenje ličnih podataka od strane javnih institucija i privatnih kompanija često nije transparentno niti adekvatno nadzirano. Bosna i Hercegovina je tek nedavno uskladila svoje zakonodavstvo sa EU GDPR-om, kao jedan od ključnih preduslova u procesu evropskih integracija, no još uvijek nema dovoljno razvijene prakse kako bi se utvrdilo u kom će se pravcu oblast zaštite ličnih podataka u Bosni i Hercegovini razvijati.

Sloboda izražavanja na internetu u Bosni i Hercegovini je formalno zaštićena Ustavom i međunarodnim konvencijama koje su sastavni dio pravnog sistema Bosne i Hercegovine, uključujući Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. Ipak, praksa pokazuje da novinari, blogeri i građani koji se izražavaju putem društvenih mreža nerijetko trpe pritiske, prijetnje i govor mržnje. Regulacija sadržaja na internetu ostaje nedefinisana, a odgovornost platformi i organa za sprovođenje zakona je neujednačena. Govor mržnje na internetu je prisutan u značajnoj mjeri, posebno u politički i etnički polariziranim diskusijama, a odgovori institucija su često spori ili neadekvatni. Potrebno je razviti posebne mehanizme za borbu protiv *online* nasilja, uključujući i rodno zasnovano nasilje u digitalnom prostoru.

Pitanje digitalne sigurnosti, odnosno kibernetičke sigurnosti, također je slabo razvijeno. Ne postoji jedinstvena strategija ili institucija koja bi koordinisala napore u oblasti zaštite građana, institucija i infrastrukture od kibernetičkih prijetnji. Incidenti poput krađa identiteta, *online* prevara i napada na informacione sisteme često se ne prijavljuju, a policijske i pravosudne institucije nisu adekvatno obučene za rad u ovim slučajevima. Posebno su ranjive ranjive grupe poput djece, mladih i starijih osoba koje nisu digitalno pismene. Digitalna pismenost u obrazovnom sistemu nije strateški integrisana niti sistematski promovisana.

Bosna i Hercegovina također nije članica niti učestvuje aktivno u većini međunarodnih inicijativa koje promovišu digitalna prava, poput *Global Network Initiative* (GNI), *Dynamic Coalition on Internet Rights and Principles*, niti je usvojila Deklaraciju o digitalnim pravima Evropske

unije iz 2023. godine. Nedostatak strateške saradnje sa međunarodnim akterima dodatno otežava usvajanje najboljih praksi i jačanje kapaciteta institucija.

U kontekstu sve izraženijeg digitalnog jaza, posebno u STEM oblastima i digitalnoj pismenosti, važno je ukazati na međunarodne standarde koji naglašavaju rodnu ravnopravnost i inkluzivnost u pristupu digitalnim tehnologijama i obrazovanju. Preporuka br. 40 (2024) Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) o jednakom i inkluzivnom učešću žena u sistemima odlučivanja poziva države da promovišu „obrazovanje ka osnaživanju i liderstvu“ kao ključno sredstvo za postizanje rodne ravnoteže u oblastima koje oblikuju budućnost, uključujući internet, digitalne tehnologije i umjetnu inteligenciju.¹⁸

Komitet jasno ukazuje da je rodna segregacija u obrazovanju – naročito u STEM disciplinama – sistemska prepreka za ravnopravan pristup žena i djevojčica digitalnim pravima, karijerama i mogućnostima odlučivanja. Preporučuje se uvođenje specifičnih mjera, kao što su finansijske subvencije za obrazovanje u STEM oblastima, razbijanje disciplinarnih silosa, saradnja s privatnim sektorom i tehničko-obrazovnim institucijama, te razvoj sadržaja o bezbjednoj, etičkoj i odgovornoj upotrebi digitalnih tehnologija s rodno osjetljivim pristupom.

Pored toga, CEDAW preporučuje da države: (1) osiguraju ravnopravnost u odlučivanju o obrazovnim politikama i budžetima; (2) eliminišu rodne stereotipe iz obrazovnih materijala; (3) uključe rodnu ravnopravnost, prava žena i liderstvo u kurikulumu svih nivoa obrazovanja; (4) obezbijede inkluzivno obrazovanje i digitalnu pismenost za žene i djevojčice s invaliditetom; (5) i, što je ključno za digitalna prava, prevaziđu digitalni jaz kroz pristup internetu i mobilnim uređajima, subvencije, digitalnu pismenost i cjeloživotno obrazovanje u toj oblasti.

U kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje i dalje postoji značajan jaz u digitalnoj uključenosti među spolovima, posebno u ruralnim područjima

18 Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), General recommendation No. 40 (2024) on the equal and inclusive representation of women in decision-making systems, CEDAW/C/GC/40, 25 October 2024, §§ 5(34) & 5(35).

i među marginalizovanim grupama, ove preporuke pružaju jasan normativni i politički okvir. Nedostatak sistematskih politika za podršku ženama u digitalnom obrazovanju i tržištu rada dodatno produbljuje rodnu neravnopravnost. Osim tehničkih mjera, potrebna je transformacija obrazovnog sistema, rodno osjetljivih digitalnih politika i javnih ulaganja, u skladu sa CEDAW Preporukom br. 40, kako bi se osiguralo da žene i djevojčice imaju ne samo pristup internetu, već i autonomiju i kapacitete za učešće u digitalnom društvu na ravnopravnoj osnovi.

Uprkos ovim izazovima, postoje pozitivni pomaci. Pojedine organizacije civilnog društva, akademske institucije i stručnjaci iz oblasti IT sektora intenzivno zagovaraju razvoj digitalnih prava, a međunarodne organizacije poput UNDP-a, OSCE-a i Vijeća Evrope podržavaju brojne projekte koji se tiču digitalne pismenosti, zaštite privatnosti i razvoja e-uprave. Potencijal za napredak postoji, ali zahtijeva političku volju, institucionalnu koordinaciju i uključivanje širokog spektra aktera, uključujući građane, medije, obrazovni sektor i privatne IT kompanije.

VII – ZAKLJUČAK I PREPORUKE

U doba ubrzanе tehnološke transformacije, digitalna prava postaju temeljni element savremenih demokratskih društava. Bosna i Hercegovina se, iako formalno posvećena međunarodnim standardima ljudskih prava, suočava s ozbiljnim izazovima u prepoznavanju, regulisanju i praktičnom ostvarivanju digitalnih prava svojih građana. Nedostatak sveobuhvatne strategije, institucionalna rascjepkanost, pravna neujednačenost i ograničeni kapaciteti institucija doprinose stanju u kojem su građani često nezaštićeni pred zloupotrebama u digitalnom prostoru. Sloboda izražavanja, zaštita privatnosti, pravo na pristup internetu i digitalna inkluzija ostaju fragmentarno regulisani i neravnomjerno dostupni. U tom kontekstu, digitalna prava nisu samo pravna kategorija, već i pokazatelj demokratske zrelosti društva.

Kako bi se osigurao napredak u ovoj oblasti, preporučuje se sljedeće:

1) Usvajanje nacionalne strategije digitalnih prava, koja bi integrisala ljudska prava u sve aspekte digitalne transformacije i osigurala institucionalnu koordinaciju;

2) Zakonodavno priznanje pristupa internetu kao osnovnog prava, uz uspostavljanje obavezujućih standarda univerzalne dostupnosti;

3) Jačanje kapaciteta ključnih institucija, posebno Agencije za zaštitu ličnih podataka i pravosudnih organa, uključujući kontinuiranu obuku u oblasti digitalnih prava;

4) Razvijanje mehanizama zaštite od govora mržnje i online nasilja, posebno u cilju zaštite novinara, aktivista i ranjivih grupa;

5) Uključivanje civilnog društva i akademske zajednice u izradu politika kroz participativne i transparentne procese;

6) Pristupanje međunarodnim inicijativama i deklaracijama o digitalnim pravima, čime bi se ojačala međunarodna saradnja i preuzela praksa najnaprednijih zemalja.

Digitalna prava, prema tome, moraju postati suštinski dio ljudskopravaškog i demokratskog poretka Bosne i Hercegovine – ne kao luksuz, već kao preduslov jednakosti, slobode i dostojanstva u digitalnom dobu.

Zaključno, digitalna prava u Bosni i Hercegovini se nalaze u fazi početnog institucionalnog i zakonodavnog razvoja, bez jasno definisanih standarda, strategija i mehanizama implementacije. Potrebno je usvojiti sveobuhvatnu strategiju digitalne transformacije koja uključuje aspekte ljudskih prava, uključiti se u međunarodne inicijative za zaštitu digitalnih prava, i osigurati efikasno provođenje postojećih zakona kroz izgradnju kapaciteta institucija i širenje svijesti građana. Samo na taj način Bosna i Hercegovina može postati društvo koje u potpunosti prepoznaje, štiti i unapređuje digitalna prava svojih građana kao integralni dio demokratskih procesa i ljudske sigurnosti u 21. stoljeću.

Kuća ljudskih prava Banjaluka je platforma za jačanje udruženih organizacija civilnog društva i njihovog uticaja na stanje ljudskih prava u zemlji i okruženju. Inicijativa za uspostavljanje Kuće ljudskih prava u Banjaluci postoji od 2016. godine. Inicijativu je podržalo 17 organizacija civilnog društva sa sjedištem u Banjaluci i okolini. U aprilu 2023. godine Kuća ljudskih prava Banjaluka zvanično je postala dio Mreže kuća ljudskih prava, koje djeluju u 11 evroazijskih država. Osnivačice Kuće ljudskih prava Banjaluka su: Helsinški parlament građana Banjaluka, „Zdravo da ste“, Transparency International u BiH, Centar za životnu sredinu i Banjalučki centar za ljudska prava. Od kraja 2024. godine u Kuću ljudskih prava je primljeno pet novih članica: Perpetuum Mobile - Institut za razvoj mladih i zajednice, Genesis Project, UNSA Geto, Fondacija Udružene žene i Srce na dlanu.

